

kényszerének összekapcsolódása és hagyományba ágyazódása a fejezetben megidézett *matrimonio riparatore* is: a szokás, mely 1981-ig arra kötelezte a szexuális erőszakot elszedett lányokat, hogy hozzámenjenek erőszaktevőjükhez.

Az elsősorban szelíd és beleegyező Máriához hasonló közkeletű elképzelés, hogy Istent férfiként kell elképzelni. Ezt a férfias istenképet dekonstruálja Murgia: miért ne lehetne Isten szeretete egyszerre atyai és anyai? Lukács evangéliumának 15. fejezetében Jézus három példabeszédet mond el a méltatlankodó farizeusoknak, de vajon miért idézzük többször a jó pásztor és a tékozló fiú történetét, mint az asszonyét, aki elvesztette egy drachmáját? Miért olyan provokatív ennek az asszonynak az alakjában Istent felfedezni?

A kötet záró fejezetében a keresztény élet egy utolsó, fontos aspektusát idézi fel a szerző, a házasságát. Mint ahogy a legtöbb témakörben, itt is rámutat a hagyomány, az egyházi tanítás és a mindennapok tapasztalatának feszültségeire. Az egyháznak szükségképpen kellett egy vallásos archetípust keresnie férfi és nő szeretetkapcsolatára. Ádám és Éva bűnbeeső emberpárként nem voltak megfelelőek, Mária és József kapcsolata pedig a házasság egységének testi megvalósulására nem jó példa. Így eshetett választás arra az őszövetségi allegóriára, amelyben Isten és Izrael szövetségét egy férfi és nő közti házassági szövetségéhez hasonlítja. Ennek újszövetségi megfelelője Krisztus és az Egyház szövetsége, ami azonban – emeli ki Murgia – nem lehet igazi példája ember és ember közti házasságnak. Egyrészt, míg Krisztus (a férj megfelelője) egy valaha élt, létező személy, az Egyház (a feleség szerepében) elvont fogalom, tehát nehéz vele azonosulni. Másrészt az Egyház és Krisztus viszonya sohasem lesz egyenlő, Krisztus mindig is az Egyház feje és vezetője lesz, ez pedig megint csak egy olyan alá-fölérendelt dinamikát eredményez, amely a nőt egy engedelmes, magát a férj akaratának alávető feleség szerepében képzeleli el.

Az *Ave Mary* számos, kortárs problémán keresztül vizsgálja meg a keresztény egyház által felkínált nő szereplehetőségeket, rámutatva arra, hogy ezek, a sokszor rejtett elvárások hogyan kerülnek feszültségbe a mindennapi élettel és gyakran a krisztusi tanítással is

TÓTHPÁL SAROLTA KRISZTINA – JÓZSA GYÖRGY ZOLTÁN

jozsagy@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4803-6286

tsaci@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9003-4639

NÉMETH Attila. *Dosztojevszkij, a lélek kórboncnoka*. Budapest: Medicina, 2021. 216.

Németh Attila pszichiáter az orvosi szakkönyveket gondozó Medicina Kiadónál jelentette meg újabb, a művészetek és a pszichopatológia összefüggéseit vizsgáló kötetét. Monográfiája a közkeletű Dosztojevszkij-képet nagymértékben árnyalhatja, főképp *Az ördögök* című regény személyiségtipusainak tüzetes elemzése révén: az egyes patológiás rajzokon túl csoportdinamikai aspektusokhoz nyúl. Ha Stefan Zweig „a pszichológusok pszichológusa” jelzőt társítja az orosz író alakjához, a szerző „szexuális szenvedőként” (56) értékeli. Kivált a hősök egyéni lélektanát kutatja, ennek kitüntetett szerepét a művek kompozíciójában, az események alakulásában. Az író és a pszichiátria, illetve a pszichológia összefüggései és kölcsönhatásai rendszerében a kötet érdeme az affektív jellegű részletek kiaknázása, releváns diskurzusok beépítése és kommentálása (magánlevelek). Az „átkeretezés” továbbgondolása szövegalkotási stratégiákat tárhat fel.

A jubileum előtt tisztelgő könyv a magyar szakirodalomban egyedülálló, hiánypótló, átfogó munka (Tényi Tamás speciális témáknak szentelt dolgozatai említendőek e vonatkozásban); három fő egységben Dosztojevszkij életútját, a személyisége és művei közti összefüggésrendszert, végül sajátos lélektanát tárgyalja. Megerősítést nyer, hogy az író pályáját jellemző eszmélkedés összevethető az európai pszichológia és pszichiátria kiemelkedő korszakának fejlődésével (197–206). Freud sokat köszönhet Dosztojevszkij szublimáció-értelmezésének (201), az analitikus alakját elővetítő, empátiával és éleslátással rendelkező regényhőseinek (Tyihon; ide sorolható Razumihin), továbbá rendkívüli lélektani megfigyelőképességének, önanalízisre hajló beállítottságának. Kettejük között kapocs lehet Merezkovszkij német fordításban napvilágot látott, Tolsztojról és Dosztojevszkijről szóló sokrétű munkája. Freud

ismerhette ezt a könyvet, ami kitűnik például abból, ahogy *Dosztojevszkij és az apagyilkosság* című értekezésében *A Karamazov testvérek* problematikáját értelmezi. A pszichoanalitikus olvasatok köréből ismert T. Rosenthal 1920-as és I. Jermakov az író kórrajzát és műveinek vallomásos jellegét fejtegető munkája is.

Új „pszichobiográfiai” kötete egyik forrása-ként a szerző L. Szaraszkina életrajzát választja, amely – többek között – épít az író feleségének rejtjeles, nemrégiben megfejtett naplójának tényanyagára is. A bő szakirodalomban író és hősei hol a lélekelemző, hol a páciens oldalán tűnnek fel. Dosztojevszkij – ahogy a szerző is kimondja – tagadta a lélekgyógyászat iránti érdeklődését. Ám *Az író naplójának* tanúsága szerint a „lélek halhatatlanságába vetett [...] hit” világlátásában feltétele volt „az emberiség iránti szeretetnek”. Dukkon Ágnes 2021-es tanulmányában a „tudattalan” kikkristályosodó jelenlétét az orosz írónak C. G. Carus *Psyche* című szakkönyve lefordítását célzó tervével hozza összefüggésbe.

Németh Attila a stigmatizációval szembeni etikai állásfoglalásból indul ki (56). Tévhiteket ír felül a naiv, „martiriológiai” narratíva és a kényszermunka során tapasztaltak új megvilágításba helyezése (21), a játékszenvedély és a munkamánia (a nikotin-abúzzsal, mértéktelen teafogyasztással együtt) közti „átjárás” (29–35) *A játékos* című kisregény elemzése tükrében (151), talán egzisztenciális is explikálható ténye.

A részletes elemzések sorában első a „lélektani regény” műfajához rendelt *A Karamazov testvérek* értelmezése. A három lélekkonstituáló elv a fivérek jellemében tárul fel: Dmitrij (a tudattal kontrasztba állított érzelem), Ivan (racionalitás) és Aljosa (nem ítélkező jóhiszeműség, ideális férfi és az önfeláldozás mintája) szemben Szmergyakovval (az epileptikus, az ösztön-én megtestesülése, az író énjének sajátos prizmán történő kivetítése). A „lépcső” kulcsmotívumának fényében etikai síkon a kategóriák megfeleltethetők a kierkegaard-i triádnak: a *Vagy-vagy* című értekezésben analóg az emberi lét stádiumaival, az esztétikai, az etikai és a vallásos stádiummal. A négy embertípus ennek megfelelően tehát a nyárspolgár, az esztéta, az etikus, illetve a vallásos ember. A lelkiismeret itt a pszichés egyensúly fenntartója. Az *Ördögökkel* szemben a „progresszív” erők részéről megmutatkozott ellenszenv a hatalom gyakorlásának lélek-

tani alapjaira mutat rá. Az istentagadás rendszerét megvalósító rend tulajdonképpen a szabad akarat ontológiáját törli el (87). Erősz és Arész harcának kontextusában az öngyilkosság a hatalmi manipuláció eszköze (Kirillov). Fő tünet a személyiségvesztés; ez a jövő megkonstruálói jellemző narcisztikus-skizoid alkat. Az ellenzéki vezér kiválasztódásának lélektani mechanizmusa, Sztavrogin fokozott szexuális étvágya és narcizmusa a sztrarec terapeutát idéző habitusával áll szemben. A Szabó Endre tollából származó, régi magyar fordítás a kort hitelesebben tükröző íze indokolhatta *A félkegyelmű* idézett szövegének kiválasztását. Rogozsin féltékenységének, a pszichopátia értelmi, érzelmi, akaratú és ösztön komponenseinek gondos vizsgálata mellett a tudatformák és értékrendek ütközése a lelki alkat alkalmazkodóképességét méri, így az újkori berendezkedésben Miskin Krisztus-képből eredő „küldetése” „anakronizmus”. A *Bűn és bűnbödést* Németh Attila *eszmeregényként* fogja fel (antikantianus szemlélete adja kohézióját). Ez az eszme a narcisztikus, antiszociális hős logikájában érv a gyilkosságra, apológia; hús-vér embertől elütő jellemét a szakember – az irodalomtörténészekkel egyezően – éppúgy irodalminak, életidegennek látja, akár csak Szonját. Jefimov virtuóz ábrázolása kapcsán a *narcizmus* terminus bevezetése fontos (135–137).

A fogalmilag külön fejezetben tisztázott epilepszia az írónál és regényalakjainál meghatározó. A pszichogén és a valódi epilepsziás roham elkülönítése a szakember számára is okozhat nehézséget (168). A leírt eksztatikus aura az író vallásos világképébe simul. Adalék, hogy a testi fenyítés rohamokat kiváltó hatását Riesenkaufmann száműzetés idejére (1857) datálja. Dosztojevszkij türelemmel viselte a megalázó helyzeteket, a nőkhöz fűződő viszonyát feltáró fejezet címében a „háromszög” elem hangsúlyos. Magyarázata lehet ennek a pravoszláv alázat és a „mindent megbocsátás” elve. A szerző gonddal mutatja be Dosztojevszkij nőírókkal kapcsolatos álláspontját.